

**ОРТО МЕКТЕПТЕ ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА ПРЕДМЕТТЕРИН ОКУТУУДА
ДИДАКТИКАЛЫК ОЮНДАР АРКЫЛУУ ОКУУЧУЛАРДЫН
ТААНЫП-БИЛҮҮ ИШМЕРДҮҮЛҮГҮН АКТИВДЕШТИРҮҮ**

**АКТИВИЗАЦИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ ЧЕРЕЗ
ДИДАКТИЧЕСКИЕ ИГРЫ ПРИ ОБУЧЕНИИ ПРЕДМЕТАМ «ФИЗИКА,
МАТЕМАТИКА» В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ**

Түйүндүү түшүнүктөр: окутуу, тарбиялоо, таанып - билүү, ишмердүүлүк, активдештирүү, дидактикалык оюндар, технология.

Ключевые слова: обучение, воспитание, познание, деятельность, активизация, дидактические игры, технология.

Учурда окуучулардын алган билиминде төмөндөгүдөй кемчиликтер байкалат:

- окуучулардын ой жүгүртүүсү, эске сактоосу начар, өз оюн эркин түшүндүрө албайт;

- билим, билгичтиктеринин деңгээли төмөн;

- графиктерди, чиймелерди, таблицаларды колдонгонду билбейт.

Жогорудагы кемчиликтерди жоюунун эффективдүү жолу болуп сабакта дидактикалык оюндарды колдонуу эсептелет.

Окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүүдө оюндарды колдонуу натыйжалуу экендиги психолог-окумуштуулар С.Л.Рубинштейндин, Д.Б.Элькониндин, улуу дидакттар: Б.П.Есиповдун, И.Г.Огородниковдун, М.Н.Скаткиндин, П.Я.Ларнердин, педагогиканын классиктери: К.Д.Ушинскийдин, Н.К.Крупскаянын, А.С.Макаренконун, В.А.Сухомлинскийдин эмгектеринен белгилүү.

Эл мугалими И. Бекбоев: “Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык, практикалык маселелери” деген эмгегинде: “Азыркы мезгилде билим берүү системасында окутуунун активдүү технологиясы абдан кеңири колдонулууда. Алардын негизги түрлөрү төмөнкүлөр: дискуссия, оюндар, тегерек стол, акыл чабуулу ж.б... Оюнсуз үйрөнүү жок... окутуу процессинде оюнга артыкчылыктуу маани берүү керек, ансыз окутуу супсак болот... Ал гана эмес жаттап алганга караганда ойноо процессинде өздөштүрүлгөн нерсе бекемирээк сактала тургандыгы белгилүү”-деп, оюндарга чоң маани берген.

Ал эми профессор Э.Мамбетакунов “Педагогиканын негиздери” деген китебинде: “Тарбиялоо жана окутуу процессинин эффективдүүлүгүн жогорулатуу үчүн жаңы технологияларды иштеп чыгуу жана аларды практикага киргизүү азыркы мезгилде педагогика илимдеринин негизги че-

чүүчү маселеси болуп эсептелет... Балдардын ишмердүүлүктөрүнүн негизгилери: оюн, окуу, эмгектенүү. Оюндар усулу аркылуу окутуунун жыйынтыгында окуучу билим, тарбия алып, өнүгүп, билгичтиктерге ээ болсо, окуучунун ишмердүүлүгү активдүү мүнөздө болот”, - деп белгилеген. Дидактикалык оюндар маданияттын феномени катары окутат, өнүктүрөт, тарбиялайт. Ошондуктан сабакта жана сабактан тышкары иштерде дидактикалык оюндарды колдонуу маанилүү. Оюндарды колдонуу менен окутуунун натыйжалуулугун жогорулатууга боло тургандыгы теорияда жана практикада далилденгенине жана о.э. оюндарды кеңири колдонуу проблемасына арналган изилдөөлөр арбын экендигине карабастан, учурда оюндар окутуунун формасы, каражаты, усулу катары натыйжалуу пайдаланылбай жаткандыгы, дидактикалык оюндар окутуунун активдүү формалары катарында толук изилдене электиги, физика-математикалык предметтерди окутууда окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүү үчүн оюндарды колдонуунун бирдиктүү теориясы иштелип чыкпагандыгы «Орто мектепте физика, математика предметтерин окутууда дидактикалык оюндар аркылуу окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүү» - деп аталган темадагы изилдөөнүн актуалдуулугун шарттады.

Изилдөө орто мектепте физика жана математика предметтерин окутууда дидактикалык оюндарды колдонуу аркылуу окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүүнү теориялык жактан негиздөө жана педагогикалык эксперимент аркылуу текшерүү максатында жүргүзүлдү.

Коюлган максатка жетүү үчүн төмөнкү милдеттер чечилди:

1. Изилдөөнүн темасы боюнча илимий, усулдук адабияттар, алдыңкы чыгармачыл мугалимдердин иш тажрыйбалары окулуп үйрөнүлдү жана жыйынтыгы талданды.

2. Орто мектепте физика жана математика предметтерин окутууда дидактикалык оюндарды

колдонуу менен окуучуларды активдештирүүнүн мүмкүнчүлүктөрү аныкталды.

3. Окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүү үчүн дидактикалык оюндарды колдонуунун илимий-методикалык сунуштары иштелип чыкты.

4. Сунушталган технология физика жана математика предметтерин окутуу процессинде педагогикалык эксперимент аркылуу текшерилди.

Тактоочу экспериментке 98 окуучу катышты. Катышкан окуучулардын 15% зынын деңгээли жогорку, 35% зы ортодон жогору, 40% зы ортоңку, 10% зы төмөнкү деңгээл.

Текшерүү экспериментинин жыйынтыгы боюнча жогорку деңгээлде өздөштүргөн окуучулар контролдук класстарга караганда көбүрөөк, ал эми төмөнкү деңгээлдеги окуучулар бир кыйла аз. Демек, эксперименталдык класстардагы өздөштүрүү деңгээли, контролдук класстардын өздөштүрүү деңгээлинен жогору.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы: орто мектепте физика жана математика предметтерин окутууда дидактикалык оюндарды колдонуунун мүмкүнчүлүктөрү аныкталып, илимий жактан негизделди.

Изилдөөнүн практикалык баалуулугу:

Орто мектепте физика жана математика предметтерин окутууда окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүүчү оюн түрүндө өткөрүлгөн сабактардын, класстан тышкары сабактардын иштелмелери, изилдөөчү тарабынан сунушталган сунуштар мугалимдерге, студенттерге, окуучуларга пайдалуу.

Коргоого коюлуучу илимий жоболор.

1. Орто мектепте физика жана математика предметтерин окутуу процессинде окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүү үчүн оюндардын орду жана мааниси өтө чоң, ал эми бул боюнча илимий изилдөөлөрдү жүргүзүү зарыл жана маанилүү.

2. Дидактикалык оюндар окутуунун сапатын жогорулатат, окуучунун компетенттүүлүгүн өнүктүрөт, ошондуктан дидактикалык оюндарды окутуунун, өнүктүрүүнүн, тарбиялоонун максаттарына шайкеш келтирүүгө болот.

3. Педагогикалык эксперименттин жыйынтыктары иштелип чыккан методикалык сунуштарды колдонууга жана кеңири масштабда жайылтууга боло тургандыгын далилдейт.

Изилдөөчүнүн өздүк салымы:

- Орто мектепте физика жана математика предметтерин үйрөтүү процессинде дидактикалык оюндар аркылуу окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүүнүн илимий усулдук негиздери иштелип чыкты жана системага салынып, жалпыланды.

- Сунушталган усулду колдонуунун натыйжалуу технологиялары иштелип чыгылды.

- Изилдөөнүн натыйжалары Жалал-Абад областынын Ноокен районундагы №6, №16, №28 орто мектептеринде, Сузак районундагы №96 М.Төрөмаматов, Дөмөр орто мектебинде, Аксы районундагы №40 Дейрес орто мектебинде, Ош областынын Алай районундагы №33 орто мектебинде, Баткен областынын Кадамжай шаарындагы №28 орто мектебинде, Бишкек шаарындагы №2 орто мектебинде, №86 негизги мектебинде диссертанттын жеке тажрыйбасы практикага сунуш кылынды.

Оюндар окуучуга эмне берет? Эркиндик берет, буйрук берип окута албайсың. Оюндарда тартип эрежелердин системасы бар. Оюндар окуучунун жөндөмдүүлүктөрүн активдештирип, коллектив түзгөнү жана аны бекемдегени мүмкүнчүлүк берет. Оптималдуу чечимдерди табууга, акыл-эсти активдештирет.

Сабакты оюн түрүндө өткөндө деле башка сабактардай эле дидактиканын негизги принциптери: тарбиянын практика менен байланыштуулугу, системалуулук, активдүүлүк, өздөштүрүүгө жеңилдиги жана окутуунун тарбия берүүчү багыты сакталат.

Кыргыз Эл мугалими И.Бекбоев: «Педагогикалык процесстер: эски көнүмүштөр жана жаңычыл көз караштар» деген эмгегинде: «Педагогикалык кадрларды даярдоонун азыркы абалы мамлекетти да, коомчулукту да канааттандырбайт. Себеби, табигый-математикалык предметтер боюнча келечектеги мугалимдерди даярдоодо аларды кесипчиликке даярдоого жакшы көңүл бурулбайт, б.а. жалаң гана таза физиктерди, математиктерди даярдоого багытталат. Эч ким предметти билүү менен эле толук кандуу мугалим боло албайт» - деп эскертет. Ошондуктан жогорку окуу жайларында келечектеги мугалимдерди даярдоодо бардык адистиктер боюнча усулдук кафедралардын болушу зарыл, себеби студенттер усулдук кафедралардан кесипчиликке үйрөнүшөт. Мыкты усулдук даярдыгы жок бүтүрүүчүлөр интерактивдүү усулдар менен иштей албай кыйналышат, сабакта стандарттуу эмес жагдайларды, окуучулардын жөндөмдүүлүктөрүнүн андан ары өнүгүүсүнө керектүү ситуацияларды түзө албайт. Ар түрдүү дидактикалык оюндарды колдонуп окуучуларды активдештире албайт.

Оюн-бул иш-аракет жана активдүүлүк. Оюн балдардын эң негизги жасаган иш-аракети экенин эске алсак, алардын өсүшү үчүн оюнду туура уюштуруп өткөрүү эң маанилүү жана зарыл.

Төмөндө дидактикалык оюндарды колдонуунун максаттары (3-сүрөт), оюн сабактары аркылуу окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүгүн

активдештирүү модели (4-сүрөт), дидактикалык оюндарды колдонууну окутуунун формасына карата бөлүштүрүү модели (5-сүрөт) аркылуу берилген.

Сабакта окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүү үчүн төмөнкүдөй дидактикалык оюндардын түрлөрүн сунуш кылууга болот:

1. Чыгармачыл оюндар. Мындай оюндар окуучулардын чыгармачыл активдүүлүгүнө стимул берүүчү мыкты каражат. Бул оюндун максаты - физикалык кубулуштардын негизинде жаткан закондорду кайталоо жана алардын адамдардын турмушундагы маанисин терең билүү.

2. Мелдештирүүчү оюндар. Класс эки же андан ашык группаларга бөлүнөт, окуучуларга өтүлгөн теманы кайталоо, ар кандай тапшырмаларды аткаруу жана аларды талкуулоо сыяктуу тапшырмалар берилет.

Оюндар аркылуу көңүл ачууга болот, ал эми окуу - бул эмгек. Дал ошол эмгек менен көңүл ачууну айкалыштыруу мугалимден чоң эмгекти талап кылат.

Белгилүү педагог Бекембай Апыш «Тарбия назарияты» деген эмгегинде: «Инсандын коом алдындагы, эл алдындагы милдетин сезүү, тапшырылган иштин натыйжасы үчүн жоопкерчилик сезүү, башка бирөөлөр жөнүндө кам көрүү, жолдошчулук, тилектештик өндүү баалуу сезимдер жамаат менен гана өнүгөт. Ал эми оюндар жамаатта гана ойнолот. Окуучуларды тарбиялоодо оюндарга маани бербеген мугалим тарбия жараянында ийгиликке жетише албайт. Окуучуларды жарыштыруу аркылуу алардагы чыгармачылыкты, демилгелүүлүктү, активдүүлүктү калыптандырууга болот», - деп эскерткен.

Демек, оюндун жардамы аркылуу окуучулар бири-бири менен тил табышууга, чечим кабыл алууга, белгилүү эреже-тартиптерди сактоого, өзүн башкара билүүгө, кызматташууга, башкалардын ою менен эсептешүүгө, алардын калоо-

талабын эске алууга жана сыйлоого; ошондой эле бир нерсени кунт коюп жасоого жана баштаган ишин аягына чыгарууга үйрөнүшөт. Бүгүнкү турмушта мындай иштерге жөндөмдүү болуу өтө маанилүү жана аларды оюн аркылуу өнүктүрүүгө болот. Оюндардын жогоруда айтылган артыкчылыктарын эске алсак, сабакта оюн окутуунун жемиштүү болушуна жардам берет.

Изилдөөнүн жалпы жыйынтыктары төмөнкүлөрдү көрсөттү: дидактикалык оюндар-окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирет; оюндар кызыктуу, ошондуктан окуучулар өз каалоосу менен билим алат; коллектив менен иштегенди, өзүн жана өзгөлөрдү баалаганды үйрөнөт; физика-математикалык билим берүүдө дидактикалык оюндарды системалуу колдонуу менен окутуунун сапатын жогорулатууга болот; дидактикалык оюндар окуучулардын кызыгууларын жана жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүүнүн, активдештирүүнүн негизги шарты болгондуктан, усулдук каражат катары колдонууга болот.

Адабияттар:

1. Бекбоев И. Б. Педагогикалык процесстер: эски көнүмүштөр жана жаңычыл көз караштар. Бишкек, 2006.- 160б.

2. Бекбоев И. Б. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери. Бишкек: Бийиктик, 2011. -384 б.

3. Бекбоев И. Б., Алимбеков А. Азыркы сабакты даярдап өткөрүүнүн технологиясы. Бишкек, 2011.- 192б.

4. Бекембай Апыш. Дидактика Бишкек: "Мектеп", 2006.-196б.

5. Иванова Л.А. Активизация познавательной деятельности учащихся при изучении физики. Москва: Просвещение, 1983.-236с .

6. Мамбетакунов Э., Сияев Т, Педагогиканын негиздери, Бишкек, 2008.-304б.